

Verslag van de werkzaamheden over het jaar 1975

J. Hoekstra

In 1975 werd een begin gemaakt met de werkzaamheden van de groep 'Vogelsterfte'. Deze groep stelt zich in de eerste plaats ten doel het opsporen van oorzaken die aanleiding geven tot ziekte en sterfte onder wilde vogels, voorts het bestuderen van de waargenomen aandoeningen en, zo mogelijk, het aangeven van maatregelen die tot verbetering van geconstateerde afwijkingen bij individuen of populaties kunnen leiden.

Aan deze groep nemen deel, voor het Centraal Diergeneeskundig Instituut (CDI) de afdeling Pluimvee te Doorn, Bacteriologie en Toxicologie te Rotterdam en de afdeling Parasitologie te Lelystad. Voorts participeren in de werkgroep 'Vogelsterfte' medewerkers van: de vestigingen Arnhem en Leersum van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer, het Staatsbosbeheer, het Instituut voor Taxonomische Zoölogie (Zoölogisch Museum) te Amsterdam en de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels te Zeist.

De laatst genoemde vereniging zorgt voor het verzamelen van zoveel mogelijk aanvullende gegevens over waargenomen gevallen van sterfte, voor contacten met de waarnemers in het veld en voor de centrale documentatie.

In de tabel op pagina 185 zijn aan de ene zijde vermeld het aantal vogels verdeeld in groepen en aan de andere zijde de inzendingen verdeeld naar de bij het onderzoek aange troffen ziekteoorzaken. Een inzending bestaat uit één, of uit meerdere vogels die tegelijkertijd worden opgezonden en verdacht worden te hebben geleden aan de zelfde ziekte-, of doodsoorzaak.

Wanneer we allereerst een blik werpen op de lijst van onderzochte vogels dan valt het op, dat de verschillende groepen vogels die in ons land zijn aan te treffen alle op redelijke wijze vertegenwoordigd zijn. De aantallen zijn echter klein en lenen zich daardoor niet voor enigerlei statische bewerking. Bovendien zijn de verhoudingen, ten opzichte van wat er in de natuur gebeurt, vertekend. Bepaalde vogelsoorten, met name cultuurvolgers, zullen vaker worden gevonden en opgestuurd. Ook bijzondere soorten zoals stootvogels trekken eerder de aandacht. Het grote aantal eenden dat voor onderzoek werd aangeboden hangt samen met de heftige uitbraken van botulismus, die ons land in de warme zomerdagen van 1975 hebben geteisterd.

In de lijst van vastgestelde ziekteoorzaken is er van afgezien de indeling te ver door te voeren. In de eerste plaats omdat de aantallen waarnemingen dan zeer gering worden. De verhoudingen tussen de diverse ziekten zullen zich pas na een langer durend inventariserend onderzoek duidelijk aftekenen. Het aantal positieve inzendingen is daarom alleen tussen haakjes aangegeven

bij die gevallen die er duidelijk uitspringen. In ieder geval blijkt dat het aantal ziekteoorzaken die eventueel tot de dood kunnen leiden ook bij de in het wild levende vogels bijzonder groot is.

Het is ondoenlijk om in kort bestek aan alle de nodige aandacht te besteden. In dit eerste jaarverslag zullen we de belangrijkste hoofdgroepen van ziekteoorzaken de revue laten passeren. Mogelijk dat later uit het totale complex successievelijk diverse onderdelen wat meer gedetailleerd behandeld kunnen worden.

Infectieziekten

In de groep van de infectieziekten vallen onder meer de virusziekten, veroorzaakt door de groep van de uiterst kleine filtreerbare smetstoffen.

Onder het nutpluimvee zijn dit de grote boesdoeners, die we daar slechts met zeer veel moeite in loom weten te houden. Des te meer viel het op dat bij de wilde vogels deze virusziekten zeer zeldzaam waren: één Turkse Turtel met psittacose, één Velduil met pseudovogelpest (vermoedelijk in de buurt van een kippenhok besmet) en een Zwarte Kraai merkwaaardigerwijs met pokkendifterie. Doch bij dit drietal bleef het dan. Een verklaring voor het verschil zou kunnen zijn dat de grote concentraties pluimvee van de zelfde soort en vaak ook de zelfde leeftijd de kansen op onderlinge besmetting sterk doen toenemen. Daarnaast kunnen virussen die snel in passage van het éne gevoelige dier op het volgende dier overgaan

Materiaal overzicht in het jaar 1975

aantal onderzochte vogels	vastgestelde doodsoorzaken	aantal inzendingen
reigerachtigen		
ganzen en zwanen		
eenden		
stootvogels		
hoenderachtigen		
rallen en bleshoenders		
steltlopers		
meeuwen en sterns		
duiven		
uilen		
kraaiachtigen		
overige zangvogels		
totaal		456
	INFECTIEZIEKTEN	
	waaronder de virusziekten:	
	— Pseudovogelpest	
	— Psittacose (papegaaienziekte)	
	— Pokkendifterie	
	en de bacteriele ziekten:	
	— Botulismus (428!)	
	— Tuberculose	
	— Pasteurellose (vogelcholera)	
	— Salmonellose (paratyphus)	
	PARASITAIRE ZIEKTEN	44
	waaronder een aantal belangrijke wormaandoeningen van het spijsverteringsapparaat, namelijk:	
	— Spoelwormen	
	— Maagwormen	
	— Haarwormen	
	— Lintwormen.	
	Van de beide protozoaire (ééncellige) ziekteverwekkers:	
	— Coccidiose en	
	— Trichomoniasis ('t geel')	
	de eerste tast voornamelijk het darmslijmvlies aan, terwijl de trichomonaden vooral in keel en krop, soms ook in andere organen, te vinden zijn.	
	SYSTEEMZIEKTEN	73
	waaronder de niet besmettelijke aandoeningen, zoals:	
	— Darmontstekingen (21)	
	— Longontsteking	
	— Jicht	
	— Stofwisselingsziekten, doch ook Trauma (uitwendig geweld) 38! b.v. veroorzaakt door het verkeer, schotwonden.	
	VERGIFTIGINGEN	28
	Het betrof hier hoofdzakelijk gevallen van acute vergiftiging door parathion of soortgelijke organische fosforverbindingen.	
	totaal	601

Materiaal voor onderzoek dient in eerste instantie te worden aangeboden aan de afdeling Pluimvee van het CDI, Oude Rijkstraatweg 43 te Doorn. Een uitzondering hierop vormt het onderzoek op botulismus. Wordt uitsluitend een onderzoek op deze ziekte verlangd dan kan het materiaal ook rechtstreeks worden opgezonden naar de afdeling Bacteriologie van het CDI te Rotterdam, Prof. Poelslaan 35.

gemakkelijk een veel kwaadaardiger karakter verkrijgen.

Voor wilde vogels liggen de verhoudingen in dit opzicht veel gunstiger. Meestal vindt men weinig dieren per oppervlakte eenheid en zelden alle van één zelfde generatie of leeftijd. Daarbij zorgt de wind voor verdunning van de infectiebron en de zon voor ontsmetting.

Bacteriële ziekten komen in aantal wat meer voor en wel in diverse soorten. De laatste jaren echter heeft één daarvan, namelijk de botulismus bacterie alle andere overvleugeld. De ziekte verwekker van botulismus is een bacterie (*Clostridium botulinum*), die zich bijzonder graag vermeerderd in kadavers. Vooral in een nat en warm milieu vormen de kiemen in dit rottende dierlijk materiaal dan grote hoeveelheden van een giftige stof (botulinum toxine) die, opgenomen door vogels, verlamningsverschijnselen ver-

oorzaakt en ten slotte de dood.

Bij het overbrengen van de giftige stof van een kadaver naar de levende vogel spelen vleesetende vliegenmaden een uiterst belangrijke rol. Deze maden zijn zelf ongevoelig voor het toxine en kunnen na het vegeteren op besmette kadavers zeer hoge hoeveelheden gif bevatten.

Dat vrijwel alle vogelsoorten, die rondom de waterkanten leven, graag vliegenmaden eten, vormt tijdens uitbraken van botulismus in letterlijke zin een levensgroot probleem. Botulismus is een ziekte van het natte milieu, van de grachten en vijvers in de steden, van ondiepe vennen en plassen, waar de temperatuur van het water hoge waarden kan bereiken, het zij door de zonnestraling, hetzij door het koelwater van electriciteitscentrales of industrieën. Voor de bestrijding van de ziekte is het regelmatig zorgvuldig opruimen van kadavers van de grootste be-

tekenis. De slachtoffers van botulismus zijn vooral bij de watervogels te vinden en bij soorten, die langs de waterkanten foerageren zoals steltlopers.

Parasitaire ziekten

Deze blijken bij ons nutpluimvee geen doorslaggevende rol (meer) te spelen. Een goede hygiëne, de verstrekking van medicijnen, en huisvestingsmaatregelen hebben tot dit resultaat geleid. De in het wild levende vogels vertonen veel meer parasitaire infecties.

Niet alleen vogels zoals bijvoorbeeld de Merel, die zich in grote aantallen rondom de menselijke nederzettingen hebben geconcentreerd en door deze concentratie aan veel infectiekansen blootstaan. Ook watervogels en stootvogels hebben dikwijls ernstige parasitaire infecties. Klaarblijkelijk is ook een geringere doch constante besmettingskans voldoende om de vogels vroeg of laat te bereiken waarna dan overigens meestal onder normale omstandigheden een evenwichtstoestand wordt opgebouwd, die zowel de gastheer als de parasiet het leven doet behouden.

Onder de werkelijke schadelijke parasieten bij wilde vogels valt vooral de luchtpijpworm (*Syngamus trachealis*) te noemen. Sterfte door deze parasiet zien we bij verscheidene vogelsoorten, zoals bij Zanglijsters, Eksters en Fazanten. In het laatste geval wordt de uitbreiding van de ziekte vermoedelijk mede bevorderd door de gewoonte, grote aantallen Fazanten kunstmatig op te fokken en zonder verdere behandeling of sanering uit te zetten op de jachtterreinen.

Voor watervogels zijn maagworminfecties zeer karakteristiek, terwijl bij duiven, kleine zangvogels en uilen tamelijk frequent een trichomonas infectie ('t geel' genoemd) wordt aangetroffen, waarbij in eerste instantie een ernstige keelontsteking optreedt.

Afwijkingen die bedriegelijk veel op trichomoniasis kunnen gelijken worden soms veroorzaakt door een haarworm (*Capillaria contorta*). Deze parasiet leeft in en op het slijmvlies van keel, krop en slokdarm en veroorzaakt daar dikwijls omvangrijke ontstekingsprocessen. De parasiet komt bij diverse vogelsoorten voor; vooral bij stootvogels werd deze parasiet regelmatig als doodsoorzaak vastgesteld.

In het najaar van 1975 werden vooral in de Kop van Noord-Holland en op de Waddeneilanden erg veel verzwakte jonge Torenvalken gezien. Het voedselaanbod (muizen) was blijkbaar, in scherpe tegenstelling tot het jaar daarvoor (een veldmuizentopjaar), zeer gering. De zwakste exemplaren vielen

uit. Bij onderzoek bleek dat zich daaronder veel dieren met coccidiose bevonden. Zij hadden geprobeerd zich met uitsluitend kevers in leven te houden en één van hen scheen zich zelfs op libellen gespecialiseerd te hebben.

Hoewel insecten een normaal aandeel hebben in het voedselpakket van de Torenvalk bleek een éénzijdig menu toch tot darmstoornissen te leiden.

Systeemziekten

Ook door niet besmettelijke factoren kan natuurlijke sterfte optreden, bijvoorbeeld door uitputting, bij voedselschaarste met name in het winterseizoen of door andere extreme weersomstandigheden. Vaak treft men dan bij sectie van de dieren darmaandoeningen in allerlei gradaties aan, variërend van een lichte catarrh tot ernstige bloedige ontstekingen toe en waarbij het onderzoek op smetstoffen geheel negatief verloopt.

Veel wilde vogels worden het slachtoffer van het verkeer, van de jacht, soms van hoogspanningsdraden en dergelijke. Deze rubriek van slachtoffers wordt overigens zelden voor onderzoek aangeboden.

Vergiftigingen

In tegenstelling tot pluimvee en andere vogels die voortdurend onder de hoede van de mens staan, worden wilde vogels regelmatig het slachtoffer van veldvergiftiging. Voor de op de velden foeragerende sier- en postduiven geldt overigens hetzelfde.

Misbruik van bestrijdingsmiddelen in de vorm van behandeling van zaai- en vruchtenschade met hiervoor niet toegelaten middelen, in het bijzonder parathion, is dikwijls de oorzaak.

Bij acute en ernstige gevallen geeft een eenvoudige biologische test van krop en maaginhoud al aan dat een nader chemisch toxicologisch onderzoek gewenst is.

Bij vergiftiging met alfa-chloralose-eieren, die nog steeds zijn toegelaten voor de 'bestrijding' van kraaiachtigen, vindt men in de maag van de slachtoffers soms eidoppen en eimateriaal terug.

Vaak lukt het dan heel goed met deze inhoud een proefkwartel binnen de kortst mogelijke tijd in slaap te krijgen.

Ook hier is het laatste woord aan de chemici, die de giftige stof kwalitatief en kwantitatief moeten analyseren.

De in het buitenland zo bekende loodvergiftiging bij eenden door het opnemen van hagekorels, de zogenaamde valhagel, werd door ons slechts één maal gezien en wel bij

een lokeend (witte 'boereneend') in een eendenput.

• Prof. dr. J. Hoekstra, Prof. Lorentzlaan 65, Zeist.

Gewijzigde jachtwet in werking

Opening en sluiting van de jacht

In verband met de inwerkingtreding van de wijziging van de Jachtwet op 10 augustus a.s., heeft minister mr. van der Stee (landbouw en visserij) een herziene regeling omtrent de opening en sluiting van de jacht bekendgemaakt. Het verschil met de huidige regeling is dat de jacht op Bonte Kraai, Roek, Poelsnip en Eekhoorn niet wordt geopend. De jacht op de Bunzing, Hermelijn en Wezel zal slechts van 15 juli tot en met 15 februari zijn toegestaan.

Het uitzetten van dieren

De gewijzigde wet verbiedt het uitzetten van Houtduiven, Zwarte Kraaien, Kauwen, Vlaamse Gaaien, Eksters, Konijnen, Vossen en verwilderde Katten. Het uitzetten van andere in de Jachtwet genoemde diersoorten is slechts toegestaan met een vergunning van het ministerie van landbouw en visserij.

Beschermingsmaatregelen voor de IJsvogel (*Alcedo atthis*)

In een artikel in Het Vogeljaar (Meininger, Kwak en Heijnen 1976) vestigden wij de aandacht op de mogelijkheden om kunstmatige nestgelegenheid voor de IJsvogel te creëren en zo bij te dragen tot de bescherming van deze soort.

Tot onze vreugde is door velen gereageerd op de in dit artikel gedane suggesties. Op vele plaatsen werden wallen opgeworpen of oevers afgestoken.

Reeds voor ons artikel was gepubliceerd creëerde de heer G. M. Driessen een achttal steile wanden. In één ervan broedden in 1975 vermoedelijk twee paren met totaal minimaal 11 uitgevlogen jongen en in 1976 twee paren met minimaal 12 uitgevlogen jongen.

Ook in het buitenland leverde het opwerpen van wallen succes op. In een wand van twee meter lengte en één meter hoogte broedde in het eerste jaar al een IJsvogelpaar (Bauer 1975) en ook Emde (1969) maakt melding van kunstmatig gecreëerde en door IJsvogels geaccepteerde steilwanden.

Door Dawnay (1975) werden in Engeland twee wallen opgeworpen die beide gebruikt werden. Bij Münden in West-Duitsland werd een 'IJsvogel-nestblok' gemaakt op een schuine oever. Het zand werd met kalk verstevigd en door een cementblok ondersteund. Ook deze methode leverde het eerste jaar succes op (Waldschmidt 1975). Het kan wellicht voor de IJsvogel stimulerend werken om in geschikte steilwanden nestpijpen van circa 50 cm lengte óf een beginstukje van een pijp te boren. In Duitsland broedden twee paren in dergelijke pijpen (Raible 1963).

Nogmaals willen wij er op wijzen dat géén nestgelegenheid in potentiële broedbiotopen wordt gecreëerd in de periode maart t/m augustus, omdat evt. broedende IJsvogels dan verstoord kunnen worden.

Een groot aantal ijsvogelbroedsels wordt door natuurlijke dan wel niet-natuurlijke invloeden verstoord. In Engeland stelde men aan de hand van nestobservaties een nestsucces van slechts 62,3% vast (Morgan & Glue, in voorb.). Bedraagt het jaarlijks sterftepercentage onder adulte vogels én juist uitgevlogen jongen circa 75-80%, dan volgt uit wiskundige berekening — en empirische gegevens bevestigen dit — dat een ijsvogelpopulatie ongeveer constant blijft. Over een langere reeks van jaren (waarbij het sterftepercentage het gemiddelde weergeeft) en/of in een groot broedareaal zal inderdaad het gemiddeld jaarlijks sterftepercentage rond 75-80% liggen.

Voor gegevens over broedgevallen en losse waarnemingen houden wij ons bijzonder aanbevolen. De medewerkers aan het IJsvogel- en Grote Gele Kwikstaart-onderzoek kunnen binnen afzienbare tijd een verslagje verwachten. Alle medewerkers willen wij reeds hierbij hartelijk danken!

• P. L. Meininger, R. Kwak & T. Heijnen, p.a. Jan Sluytersweg 26, Eindhoven, tel. 040-114873.

LITTERATUUR:

- Bauer, U. (1975): Eisvogel nimmt künstlich errichtete Brutwand an. Die Welt der Tiere 2 (4).
Bauer, U. (1977): Erfolge im Schutz einer bedrohten Art: Künstliche Brutwände für den Eisvogel. Die Welt der Tiere 4 (1): 20.
Dawnay, A. (1975): Kingfisher Banks. The Wildfowl Trust, Bull. 73: 11.
Emde, F. (1969): Zur Ökologie des Eisvogels (*Alcedo atthis ispada*). Ornith. Mitt. 21: 217.
Meininger, P. L., R. Kwak & T. Heijnen (1976): Het creëren van kunstmatige nestgelegenheid voor de IJsvogel. Het Vogeljaar 24 (4): 204-208.
Morgan, R. & D. Glue (1976): An analysis of the nest record cards and ringing recoveries for the Kingfisher. Publ. in voorb.
Raible, R. (1963): Nisthilfe für Eisvögel (*Alcedo atthis ispada*). Ornith. Mitt. 15: 181.
Waldschmidt, M. (1975): Der Mündener Eisvogel-Nistblock. Ornith. Mitt. 27: 49-53.

Halsbandparkieten 3

Naar aanleiding van berichten over Halsbandparkieten in Nederland kan ik u mededelen dat deze soort in het Vondelpark, Amsterdam voorkomt. Enkele weken geleden zag ik reeds een exemplaar en vandaag (14 juni 1977) zag ik er twee in een oude Canadese populier, welke om zijn vele holen ook wordt gefrequentieerd door Kauwen, Spreeuwen en Holenduiven.

• M. Bakker, Postjeskade 71-III, Amsterdam.

Halsbandparkiet

De gehele winter 1976/1977 was deze soort in de Prosperpolder, Oost Zeeuwsch-Vlaanderen aanwezig (N. Namen, R. Bleijenberg) zo vermeldt 'De Steltkluut' jaargang 7 (3), pag. 64.